

10 грудня 180 років тому народилася авторка «Народних оповідань»

Марко Вовчок: примхлива канва кохання

Микола СЛАВИНСЬКИЙ

«Моя ти зоренько святая! Моя ти сило молодая!» – так геніальний Тарас Шевченко на схилі життя звертався до юної Марії, яка несподівано для всіх взяла не вельми шляхетний (як для дворянки) чоловічий псевдонім. Була Вілінською, після першого одруження стала Маркович, після другого – Лобач-Жученко, а в українську (і світову!) літературу ввійшла як Марко Вовчок (Марко – від Маркович, Вовчок – від вовчкуватої, мовчазної вдачі). Не любила цього неоковирного «прізвиська», яке чи то сама вигадала, чи то, за іншою версією, нафантазував для дебютантки Пантелеймон Куліш. Та і його, відомого письменника-серцеїда, теж не любила. Але терпіла: пожинала петербурзьку славу й упевнено прокладала шлях до європейських лаврів.

Позбулася цноти в чотирнадцять років і ніколи не сумувала за невинністю. Ставши жінкою, все життя почувалася нею, а вже потім – письменницею, постійною співробітницею (майже сорок років!) журналу *Magasin d'Education et de Recreation*, у якому друкувався Жюль Верн, головним редактором іще одного популярного часопису, де працювали тільки жінки. Отож Пантелеймон Куліш не перший і не останній падав до ніг замкнутої – воїстину вовчкуватої! – «ворожбитки», котру чоловіки називали красунею, а справжні вродливиці – потворою з... білими бровами.

Звичайно, такими вони привиділися конкуренткам. Насправді мала і спокусливу вроду, настояню на змішаній польсько-литовсько-білоруській крові, й красу душі, адже, мешкаючи в російській глушині, виховувалася на світовій класиці, ба навіть говорила в родині французькою мовою. Та виростала відлюдкуватою, бо вітчим (мати вдруге вийшла заміж) бігав за нею, десятирічною, із сокирою й лементував мало не на всю Орловську губернію: «Зарубаю!». Довелось переїхати до тітки, яка виділила «бідній родичці» куток у невеликій кімнаті, а згодом перебратися під затишний дах харківського жіночого пансіону.

Так розпочалося життя Марії (тоді ще Маши) в Україні. Доба була розписана до хвилини: вранішня молитва, лекції, де вивчали французьку та німецьку мови, уроки танців... За будь-який непослух – покарання голодом і «засланням» на горіще в холодну напівтемну кімнатку з чорним столом і чорним ліжком. Та чорнота замкнутого простору назавжди впилася в душу. Не рятували спогади про дитинство, тепло довгої русавої коси, вишукані сонячні вірші французькою

мовою (українську чула тільки з вуст покоївок-кріпачок).

На щастя, незабаром волелюбну вихованку пансіону родичі забрали в Орел. Там юна Марія й познайомилася з українським засланим, етнографом Опанасом Марковичем. Він був набагато старший, але симпатичний, освічений, дотепний. І переміг у потаємному двобої багатого поміщика Єргольського. Непокірні чи й свавільна власниця довгої русавої коси, попри вмовляння та погрози родичів, оголосила про свої заручини з бідним Опанасом, який служив дрібним чиновником у канцелярії губернатора. Оголошила враз, настільки несподівано, що Маркович, уже досвідчений, бувалий у бувальцях, заходився переконувати самого себе: «Вона його за муку полюбила». Але не завершував шекспірівської крилатої фрази: «А я її за співчуття до них». Це було б чистісінькою неправдою. Покохав посправжньому й, коли завершилося заслання, повіз до України. Там подружжя ніхто не чекав, і Марковичі вимушено мандрували землею, яка так і не прихистила їх. Обоє рвалися до Петербурга, куди надіслали невеликий зшиток із двома напівдокументальними-напівхудожніми оповідями. Адресували їх Пантелеймонові Кулішу. Саме до нього й звернулися після виходу «Народних оповідань», які побачили світ 1858 року.

Ошатно видана книжка із зеленою обкладинкою відразу й назавжди утвердила Марка Вовчка на літературному олімпі. Молода авторка без жалю попросалася з провінційним Немировом. Не шкодувала й тоді, коли прощалася з Петербургом. Непривітне, похмуре місто, квартира в осоружному будинку навпроти друкарні Куліша, його погрози по-

кінчити з життям – усе це набридло так, що хотілося втекти, але не безвісти, світ за очі, а туди, де сяяли вогнями Берлін і Париж. Від несподіваної подорожі відмовляв здрибнений, завжди меланхолійний Опанас Маркович, сам Тарас Шевченко просив залишитися поблизу своєї оселі. Марно! За книжку одержала пристойний гонорар і замовила місце в диліжансі. Не могла не вирушити за манливий обрій. Не з кимсь, не з Марковичем (чоловік ніяк не міг отримати закордонний паспорт), а... Так, із самим Тургенєвим.

Знала, що раніше чи пізніше звабить романіста з європейським ім'ям, однак уславлений письменник не квапився пірнути в темряву жіночих чар. Тактовно чекав слушної миті, коли вони почнуть зцілювати стомлену душу. У передчутті насолоди писав стримані листи, зокрема й про те, що «немає щастя без родини й без батьківщини». Тим часом Герцен, захопившись творами Марка Вовчка, просто-таки жадав побачити їхню авторку. Надсилав їй короткі цидулки й запрошував до себе – в Англію. І пані Маркович разом із чоловіком та маленьким сином незабаром прибула до Лондона. Там письменниця прочитала Герцену рукопис повісті «Игрушечка» й устигла розповісти, що вийшла заміж без кохання – лише задля того, щоб здобути незалежність. Струнка зі смаком одягнена Марія загадково всміхалася. Її великі сірі очі сяяли від того, що заборонений у Росії публіцист не лише високо оцінює її найновіший твір, а й відверто виказує свою прихильність до неї як до найчарівнішої жінки Європи. Марко Вовчок уже давно хотіла затьмарити Жорж

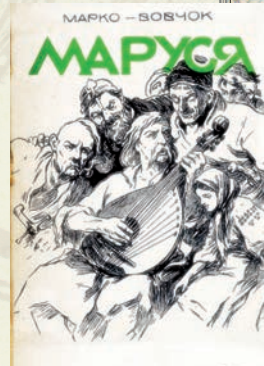
Санд (Аврора Дюдеван теж узяла чоловічий псевдонім) і як успішну письменницю, і як не менш успішну спокусницю найвпливовіших чоловіків світу. Ось чому з радістю розпочала плідне співробітництво з журналом «Колокол», стала довіреною особою Герцена в його видавничих справах, та, сягнувши зеніту слави, співала українських пісень не йому, а молодшому за себе Олександрові Пассеку. Захопилася московським юристом, який вивчав тюремно-виправні заклади Німеччини, Франції та Швейцарії, й зробила все, щоб якомога швидше офіційно розлучитися з чоловіком. Найбільше в її житті взаємне кохання обірвала невиліковна хвороба судженого.

Нові твори Марка Вовчка високо оцінювали мовби привороженої й заворожені Проспер Меріме, Гюстав Флобер і Жюль Верн (називав «розумною, інтелігентною, освіченою жінкою, яка тон-

ко відчуває й чудово знає французьку мову»), Герцен і Тургенєв, авторитетні Добролюбов та Чернишевський і ще неоперений літературний критик, троюрідний брат Дмитро Писарєв (для неї, між поцілунками, – Митя), молодий прозаїк, фактично початківець, Лев Толстой, Олександр Бородин, Дмитро Менделєєв, Микола Костомаров, Микола Некрасов... Лише Пантелеймон Куліш упродовж тридцяти років, аж до прощання з білим світом, не визнав таланту Марка Вовчка й проклинав ту мить, коли вперше поцілував юну Марію. А вона спокійно зустрічала похилий вік із молодшим на сімнадцять років морським офіцером Михайлом Лобачем-Жученком.

У Нальчику, де мешкали після багатьох переїздів, він щодня заплягував улюбленого ослика Аші, щоб поїхати двоколкою на пошту: до знаменитої дружини постійно надходила різноманіт-

на кореспонденція. Марко Вовчок читала її навіть у той день, коли сказала чоловікові: «Якщо вже не судилося мені лежати поряд із Шевченком, то поховай мене під цією грушею». І показала рукою на високу садову красуню. Михайло Дем'янович виконав останню волю дружини. Вона не дожила до 74-річчя чотири місяці. Не посивіла й не забула, що її повість «Маруся» після нагороди Французької академії рекомендували для обов'язкового вивчення в усіх школах країни, де авторка «Народних оповідань» здобула європейську славу.

4 грудня 135 років тому народився Олександр ОЛЕСЬ

«Я не буду самотнім ніколи стоять»

Коли до України повернувся багатющий празький архів Олександра Олесь, дослідники відкрили для себе (згодом частково й для читачів) ІНШОГО поета. Не лише самотнього, глибоко ліричного, а різнобічного, багатобарвного, несподіваного. Він писав елегії, балади, драматичні етюди, історичні поеми, казки для дітей, есеї, сатиру й гумор, віршовані фейлетони, багато перекладав з різних мов.

Народився Олександр Олесь (Олександр Іванович Кандиба) на Сумщині в сім'ї, яка пишалася пращурями-чумаками. У чотири роки вже вмів читати. Навчався в Дергачівській хліборобській школі, а після її закінчення – в Харківському ветеринарному інституті. 1903 року, під час відкриття пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві, поет-початківець побачив корифеїв української літератури Панаसा Мирного, Лесю Українку, Михайла Коцюбинського, Михайла Старицького, Івана Карпенка-Карого, Василя Стефаника... Ці імена лунали у снах, мовби голоси з небес, під якими рівно стелився життєвий шлях – до успіху, визнання, слави.

Усе складалося якнайкраще, та назвою першої збірки «З журбою радість обнялась», яка побачила світ 1907 року в Петербурзі на позичені 300 тогочасних рублів, ніби наврочив собі на все життя. Книжку високо оцінив сам Іван Франко («виступає молода сила, в якій уже тепер можна повітати майстра віршової форми і легких граціозних пісень»), читачі прихильно зустріли наступні видання. Та радість скупо сіялася краплинами, а смутку було по вінця душі. Довелося – і це витонченому, вразливому лірикови! – десять років працювати в Києві на бойні, були ущипливі пародії, зокрема Василя Еллана-Блакитного на вірш «В дитинстві ще...», безгрошів'я, метання між різними політичними силами...

1919 року Олександр Олесь виїхав до Будапешта з дипломатичною місією культурного аташе, але української держави не стало, й поет, ставши фактично вигнанцем, ураз втратив усю родину: під Києвом залишилися дружина Віра Антонівна із сином Олегом, у Сумах – мати, а ще далі – сестри... Довго не міг видати збірку з промо-

вистою назвою «Кому повім печаль мою», страждав від того, що на чужині поволі, але невблаганно згасав унікальний хист співця природи.

З 1923 року мешкав у Чехословаччині. Був самотній, бідний, але завжди знаходив копійчину на чашечку запахущої празької кави й подумки повторював переконання, закарбоване в давньому вірші: «Я не буду самотнім ніколи стоять». Ще широкоплечий, буйночубий поїхав на річку Сазаву – мріяв спіймати коропа й занотувати бодай один віршований рядок. Не судилося: у хворе серце вдарила звістка про загибель сина – поета Олега Ольжича в концтаборі Заксенхаузен (сталося це 10 червня 1944 року в камері № 14). Ураз постарілий батько ледь добрався до потяга. Знайшов місце в переповненому вагоні й там зомлів. Так і потрапив до лікарні. 22 липня видатного поета не стало. Його архів повернувся на рідну землю лише наприкінці двадцятого століття.

Микола ЯСЕНЬ.